

De Haltestempels met omranding

Inventarisatie door Cees Janssen

Bijgewerkt tot en met 29 september 2014

Inleiding

In november 1964 heeft de heer F. Blom in het novembernummer van Nederlandsch Maandblad voor Philatelie een uitgebreid artikel gepubliceerd over wat hij noemde: 'De Haltestempels in kastje'. Tot dan toe was vrij weinig over dit stempeltype geschreven en onderzocht.

De Nederlandse spoorwegen zouden een grote rol gaan spelen in het postvervoer. Dat bleek al uit het verlenen van de concessie voor de aanleg van het eerste spoorwegtraject tussen Haarlem en Amsterdam. In het Koninklijk Besluit van 1 juni 1836, Staatsblad 75 werd vermeld in artikel 11:

'De verpligtinge ten aanzien van de brievenposterij zijn dezelfde als die der andere ondernemers van middelen van vervoer'. In 1839 vonden de eerste postzendingen plaats op het traject Haarlem-Amsterdam v.v.

De eerste haltestempels

Het haltestempel (of treinhaltestempel) voor de conducteurs op treintrajecten werd verstrekt voor plaatsen (postkantoren en hulppostkantoren) die aan een spoorlijn lagen, alfabetisch, vanaf 1857 tot 1892. Daarbij werd bij de inventarisatie uitgegaan van de stempelboeken van het Museum voor Communicatie. Hierin worden de haltestempels 'Naamstempels met rand' genoemd.

Om een inzicht te verkrijgen van de toepassing van de stempels geven de volgende voorschriften (fragmentarisch) inzicht: Circulaire 504 van 19 juni 1855: *'De dienst langs den Spoorweg geschiedt, zooveel noodig, door middel van rijtuigen, welke tot vervoerbare postkantoren zijn ingerigt. Het port der brieven, welke zonder tusschenkomst van eenig postkantoor langs den spoorweg verzonden worden, wordt berekend naar het tarief van het naastbij gelegen kantoor ter plaatse waar die brieven op den spoorweg worden gebracht.'*

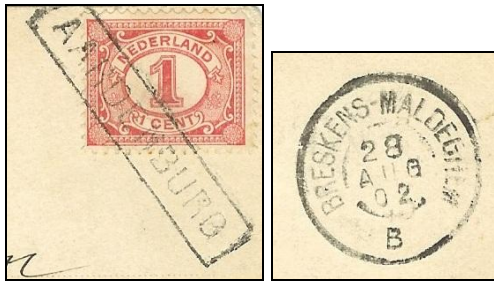
De eerste haltestempels zijn in 1857 verstrekt. Eerst aan de twee Expeditiekantoren.

In artikel 5 van Circulaire 526 van 7 januari 1857 is daarover vermeld: *'Alle brieven die op een Vervoerbaar Postkantoor worden aangebragt, zonder van den stempel van een Postkantoor te zijn voorzien, worden aldaar gemerkt met den dagteekening-stempel van het Expeditie-Kantoor (Nederlandsch-Belgische Spoorweg of Nederlandsche Rhijnspoorweg); en bovendien met eenen kleineren stempel, den naam van het Station, waar de brief inkomt, aanwijzende. Beide stempels worden op de bovenzijde van het adres afgedrukt, en wijzen, in verband met alkander, de plaats aan, vanwaar het port, tot aan de plaats van bestemming, volgens de Portlijst te berekenen is.'*

Als vernietigingsstempel voor met postzegels gefrankeerde brieven werd het FRANCO stempel met omranding gebruikt met zwarte inkt; voor drukwerken het dagtekeningstempel.

Het haltestempel mocht niet als vernietigingsstempel worden gebruikt. Een gefrankeerde brief werd daarom met drie verschillende stempels van afdrukken voorzien. Deze regel werd echter meermalen overtreden door in plaats van het stempel FRANCO het haltestempel als vernietigingsstempel te gebruiken.

Afdruk van het haltestempel op een drukwerk gedateerd 28 augustus 1902 naar Brussel op het traject Breskens-Maldegem.

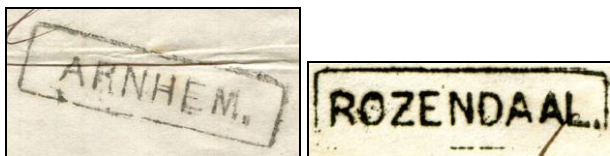
Met behulp van de stempelafdruk van het haltestempel kon dus het te betalen port in het postrijtuig worden berekend. Dit was tot 1 januari 1871 noodzakelijk. Daarna werd het uniforme posttarief van kracht, dus die noodzaak was niet meer aanwezig.

Toch bleef het haltestempel in gebruik om na te kunnen gaan waar de brief was gepost. Vanaf 1871 werd het haltestempel steeds meer als vernietigingsstempel voor postzegels op brieven gebruikt.

Kleur van de stempelinkt

De afdrukken van de haltestempels moesten volgens voorschrift in rode inkt worden aangebracht.

Afdrukken in zwarte stempelinkt komen echter ook veelvuldig voor.

Het voorschrift tot het gebruik van rode stempelinkt werd ingetrokken en gewijzigd in het gebruik van zwarte stempelinkt.

Voorbeelden van gebruik zwarte stempelinkt, tegen de voorschriften in, afgedrukt op postzegels.

Expeditekantoren en Spoorwegpostkantoren

Als gevolg van de in werking stelling van de Postwet van 1850 waarbij grote posthervormingen werden doorgevoerd, werden overeenkomsten gesloten met de verschillende spoorwegmaatschappijen. De expeditiekantoren werden 'Vervoerbare Postkantoren' genoemd. Later werden daarmee ook de verschillende trajecten aangeduid. Elk traject vormde als zodanig een afzonderlijk kantoor.

Het eerste traject kwam in Circulaire 655 van 28 september 1865 voor: Arnhem-Oldenzaal met ingang van 1 november 1865.

Expedietkantoren

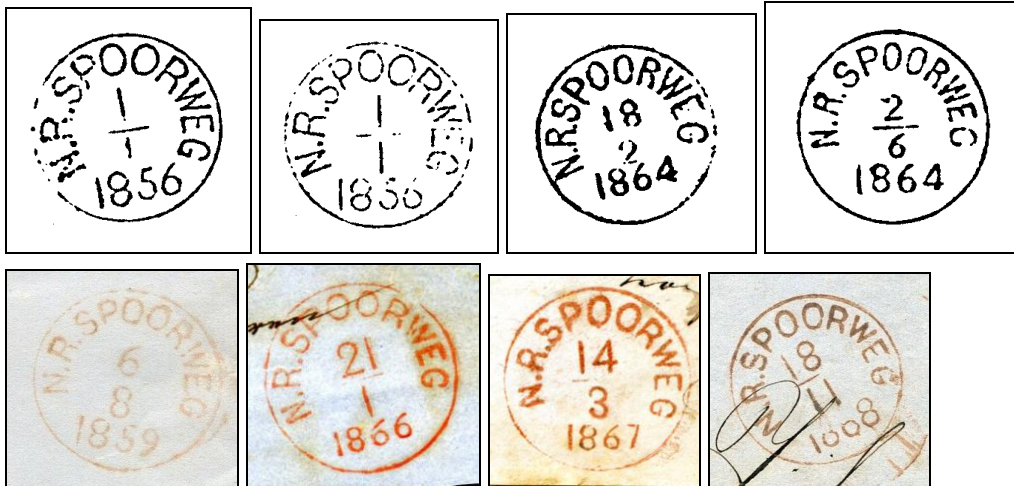
Bij de aanvang kende men twee expeditiekantoren:

- Expeditiekantoor 'op den Rhijn-Spoorweg' te Amsterdam, de 'Nederlandsche Rhijnspoorweg'.
- Expeditiekantoor 'aan den Moerdijk', de 'Nederlandsch-Belgische Spoorweg'.

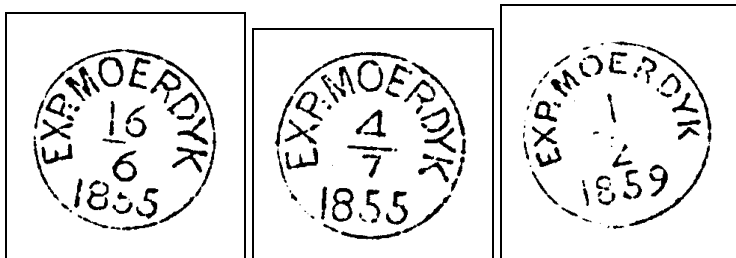
Voor de 'Hollandsche Spoorweg' werd geen Expeditiekantoor opgericht, omdat deze lijn geen rechtstreekse aansluiting had op het buitenland en daarom geen taak had als grenskantoor.

De Expeditiekantoren beschikten over dagtekeningstempels:

Het Expeditiekantoor 'N.R. Spoorweg' ontving vanaf 1 januari 1856 in elk geval minimaal 12 dagtekeningstempels voor ongefrankeerde brieven van de onderstaand weergegeven modellen.

Het Expeditiekantoor 'Exp. Moerdijk' ontving vanaf 1 januari 1856 in elk geval minimaal drie dagtekeningstempels van de onderstaand weergegeven modellen voor ongefrankeerde brieven.

Spoorwegpostkantoren

Op 1 januari 1876 werd het traject Arnhem-Oldenzaal samengevoegd met het traject Amsterdam-Emmerik, waarbij een nieuwe naam ontstond: Spoorwegpostkantoor.

1. Spoorwegpostkantoor no. 1 met standplaats Amsterdam. Het Spoorwegpostkantoor was verantwoordelijk voor het traject Amsterdam-Emmerik, de spoorlijnen in Noord-Holland en in een deel van Zuid-Holland.
2. Spoorwegpostkantoor no. 2 met standplaats Rotterdam. Het Spoorwegpostkantoor was verantwoordelijk voor het traject Amsterdam-Antwerpen, de spoorlijnen in een deel van Zuid-Holland en de spoorlijnen in Zeeland en het westelijke gedeelte van Noord-Brabant.
3. Spoorwegpostkantoor no. 3 met standplaats Zwolle. Het Spoorwegpostkantoor was verantwoordelijk voor het traject Utrecht-Zwolle, de spoorlijnen in het noorden en oosten van Nederland en een deel van Gelderland. Het traject Utrecht-Zwolle was eigendom van de Nederlandsche Centraal Spoorweg Maatschappij.

Op 1 maart 1889 werd Spoorwegpostkantoor no. 4 opgericht waarbij het traject Arnhem-Oldenzaal werd afgesplitst van Spoorwegpostkantoor no. 1.

4. Spoorwegpostkantoor no. 4 met standplaats Arnhem. Het Spoorwegpostkantoor was verantwoordelijk voor het traject Arnhem-Rheine en de spoorlijnen in een deel van Gelderland, het oostelijke deel van Noord-Brabant en de provincie Limburg.

Overzicht haltestempels met omranding en punt achter de kantoor naam

Het expeditiekantoor Rhijn-Spoorweg te Amsterdam ontving op 6 februari 1857 een serie haltestempels met kantoor namen waarachter een punt was geplaatst (behalve achter MAARSBERGEN). Bij de stempels bevond zich het stempel VEENEDAAL (verkeerde spelling). Deze zending werd gevolgd door een serie haltestempels op 22 februari 1857 en 25 februari 1857. Bij deze laatste zending bevond zich een nieuw stempel VEENENDAAL, nu met de juiste spelling.

Voor gegevens betreffende spoorwegstations en -haltes wordt de website www.stationsweb.nl aanbevolen. Bij elke station en elke halte is de datum van opening en eventuele sluiting vermeld alsmede aan welke spoorlijn het station of de halte is gelegen. Tevens zijn vele foto's van de betreffende stations en haltes te zien.

Hierna een overzicht van de verstrekte haltestempels met punt (met uitzondering van Maarsbergen) achter de kantoor naam uitgereikt vanaf 6 februari 1857.

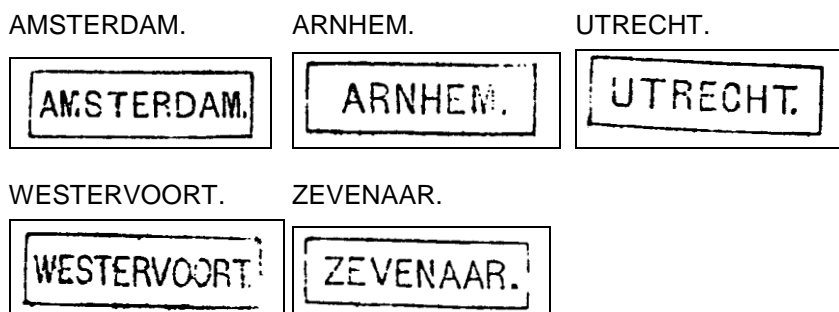
Eerste verstrekking van 6 februari 1857:

De volgende stempels werden verstrekt aan het Expeditiekantoor 'op den Rhijn-Spoorweg' te Amsterdam. Het formaat van de stempels was voor alle kantoren gelijk.

Tweede verstrekking van 22 februari 1857:

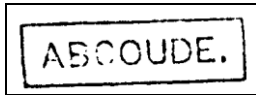
De tweede verstrekking was eveneens voor het Expeditiekantoor 'op den Rhijn-Spoorweg' te Amsterdam. Het formaat van de stempels was voor alle kantoren gelijk.

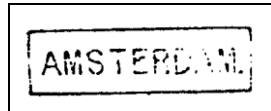
Derde verstrekking van 25 februari 1857:

De derde verstrekking was ook voor het Expeditiekantoor 'op den Rhijn-Spoorweg' te Amsterdam.

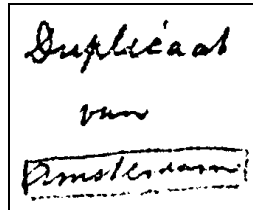
ABCOUDE.

AMSTERDAM.

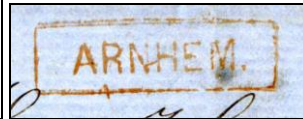
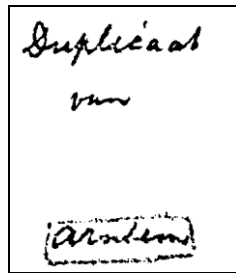
AMSTERDAM. (duplicaat)

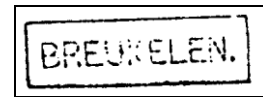
ARNHEM.

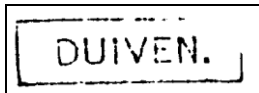
ARNHEM. (duplicaat)

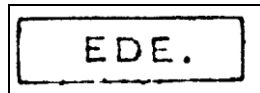
BREUKELEN.

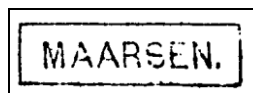
DUIVEN.

EDE.

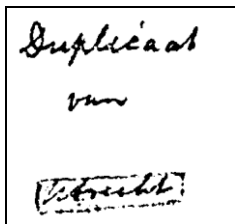
MAARSEN.

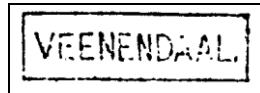
NIEUWERSLUIS.

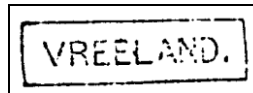
UTRECHT. (duplicaat)

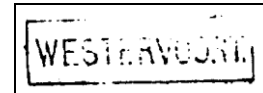
VEENENDAAL.

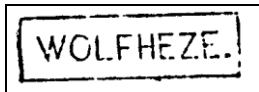
VREELAND.

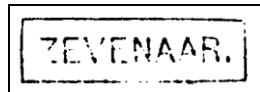
WESTERVOORT.

WOLFHEZE.

ZEVENAAR.

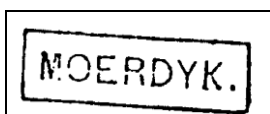
Bij de duplicaat stempels werd geen afdruk aangebracht maar aantekening en een tekeningetje van het betreffende haltestempel.

Vierde verstrekking van 25 maart 1857:

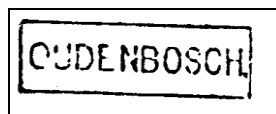
De vierde verstrekking van haltestempels was aan het Expeditiekantoor 'aan den Moerdijk'.

Het Expeditiekantoor Moerdijk ontving op 25 maart 1857 de haltestempels MOERDYK, ZEVENBERGEN, OUDENBOSCH en ROZENDAAL. Deze stempels, met omranding, hebben eveneens een punt achter de plaatsnaam. De latere haltestempels hebben géén punt meer achter de plaatsnaam.

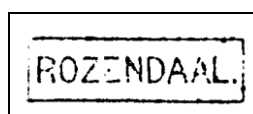
MOERDYK.

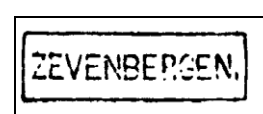
OUDENBOSCH.

ROZENDAAL.

ZEVENBERGEN.

Overzicht van de haltestempels met punt achter de kantoor naam met eerste datum van verstrekking:

Catalogusnr:	Benaming:	Datum:	Bijzonderheden:
HSMP 0001	ABCOUDE.	1857-02-06	
HSMP 0002	AMSTERDAM.	1857-02-22	
HSMP 0003	ARNHEM.	1857-02-22	
HSMP 0004	BREUKELEN.	1857-02-06	
HSMP 0005	DRIEBERGEN.	1857-02-06	
HSMP 0006	DUIVEN.	1857-02-06	
HSMP 0007	EDE.	1857-02-06	
HSMP 0008	MAARSBERGEN	1857-02-06	(zonder punt)
HSMP 0009	MAARSEN.	1857-02-06	
HSMP 0010	MOERDYK.	1857-03-25	
HSMP 0011	NIEUWERSLUIS.	1857-02-06	
HSMP 0012	OUDENBOSCH.	1857-03-25	
HSMP 0013	ROZENDAAL.	1857-03-25	
HSMP 0014	UTRECHT.	1857-02-22	
HSMP 0015	VEENENDAAL.	1857-02-06	
HSMP 0016	VEENENDAAL	1857-02-25	
HSMP 0017	VREELAND.	1857-02-06	
HSMP 0018	WESTERVOORT.	1857-02-22	
HSMP 0019	WOLFHEZE.	1857-02-06	
HSMP 0020	ZEVENAAR.	1857-02-22	
HSMP 0021	ZEVENBERGEN.	1857-03-25	

Omdat het haltestempel van Maarsbergen tot de eerste vier verstrekkingen van stempels met punt behoort, is het stempel in bovenstaand overzicht opgenomen.

Haltestempels zonder punt achter de kantoor naam

Het expeditiekantoor van de Rijn Spoorweg ontving in juli 1859 de stempels ROTTERDAM, GOUDA en UTRECHT. De conducteurs op het traject van de Hollandsche Spoorweg ontvingen in juli 1859 de haltestempels AMSTERDAM, LEIDEN, 'sGRAVENHAGE, DELFT, SCHIEDAM en ROTTERDAM.

De eerste stempels hadden een gelijk formaat, ongeacht de lengte van de plaatsnaam.

De maten waren 28½ x 8½ mm.

In februari 1860 werd aan het expeditiekantoor van de Rijn-Spoorweg haltestempels verstrekt van AMSTERDAM, ABCOUDE, VREELAND, NIEUWERSLUIS, BREUKELEN, MAARSEN, UTRECHT, DRIEBERGEN, MAARSBERGEN, VEENENDAAL, EDE, WOLFHEZE, ARNHEM, WESTERVOORT, DUIVEN en ZEVENAAR.

De gelijke grootte van de stempels verviel in 1868.

Rotterdam [Brievenbus]

Een zeer specifiek treinhaltestempel werd door het postkantoor Rotterdam in gebruik genomen op 26 juli 1865. Dit was het tweeregelige stempel ROTTERDAM [BRIEVENBUS]. Dit stempel werd gebruikt voor de brieven verzonden met raderstoomboten die de verbinding onderhielden over het Hollandsch Diep toen de Moerdijkbrug nog niet bestond. Waarschijnlijk stonden brievenbussen aan de walkant dan wel waren ze aanwezig op de raderstoomboten. Het stempel werd gebruikt op brieven bestemd voor Noord-Brabant, Zeeland en België. De brieven werden ongestempeld meegenomen en na aankomst op het expeditiekantoor te Moerdijk of in de trein Moerdijk-Antwerpen gestempeld met het dagtekeningstempel én het stempel ROTTERDAM [BRIEVENBUS].

HSBB 0001 ROTTERDAM [BRIEVENBUS] Rotterdam 1865-07-26 Moerdijk-Antwerpen

HSBB 0001	ROTTERDAM [BRIEVENBUS]	Moerdijk	1865-09-05	Moerdijk-Antwerpen
HSBB 0001	ROTTERDAM [BRIEVENBUS]	Moerdijk	1868-02-01	Moerdijk-Antwerpen
HSBB 0001	ROTTERDAM [BRIEVENBUS]	Moerdijk	1873-01-14	Moerdijk-Antwerpen
HSBB 0001	ROTTERDAM [BRIEVENBUS]	Moerdijk	1875-03-22	Moerdijk-Antwerpen

Ook nadat de brug gereed was gekomen bleef het stempel nog enkele jaren in gebruik. Dit stempel werd ook verstrekt aan het Expeditiekantoor Moerdijk op 5 september 1865, op 1 februari 1868, op 14 januari 1873 en op 22 maart 1875. Het bleef tot in 1880 in gebruik.

De Moerdijkbrug (ontworpen door de Maastrichtse hoofdingenieur van de Staatsspoorwegen J.G. van den Bergh) is op 31 december 1871 voor het eerst in gebruik genomen en officieel geopend op 1 januari 1872. Destijds is de brug over het Hollandsch Diep in vijf jaar tijd aangelegd. Bij de ingebruikname was de Moerdijkbrug de langste brug van Europa (1.470 meter).

Spoorwegstation stempels

Op 29 september 1870 werden drie spoorwegstation stempels verstrekt 'Van ieder 3 stuks. Voor de Conducteurs op den Centraal-Spoorweg. Bij adv. Br. Aan den Insp. te Utrecht, 29 Sept. 70'. Aldus de tekst in het stempelboek bij de afdrukken van AMERSFOORT, UTRECHT en ZWOLLE. Deze stempels hebben echter géén omranding. Een nieuw stel stempels, weer zonder omranding maar van dezelfde kantoren, werd gezonden op 28 mei 1872. Eveneens op 29 september 1870 werden twee stuks van het naamstempel zonder omranding 'S GRAVENHAGE verstrekt 'Voor de Conducteurs op de lijn 'sGravenhage-Gouda. Bij adv. Br. a/d Insp. te 'sHage, 29 Sept. 1870'.

Als voorbeeld: op 18 november 1885 werden vier tweeregelige naamstempels zonder omranding ZWOLLE ROTTERDAM verstrekt aan Spoorwegpostkantoor N° 1 via het postkantoor Zwolle.

ZWOLLE ROTTERDAM

Verder werden naamstempels verstrekt waarbij naast de naam van het kantoor, tevens het woord 'station' werd toegevoegd. Als voorbeeld: op 29 oktober 1889 werden, naast een kleinrondstempel, twee naamstempels AMSTERDAM C:STATION en drie lakcachetten gezonden naar het Spoorwegpostkantoor No 1 via het postkantoor te Amsterdam.

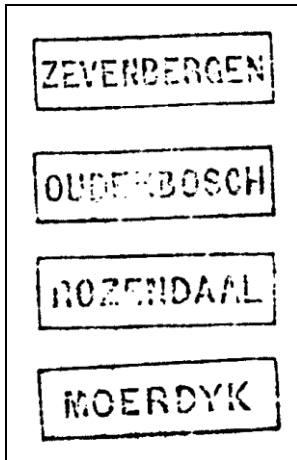

De Spoorstation stempels werden gebruikt ter stempeling van interne formulieren, zakkenlabels en dergelijke. Ze werden niet gebruikt om brieven of drukwerken te stempelen.

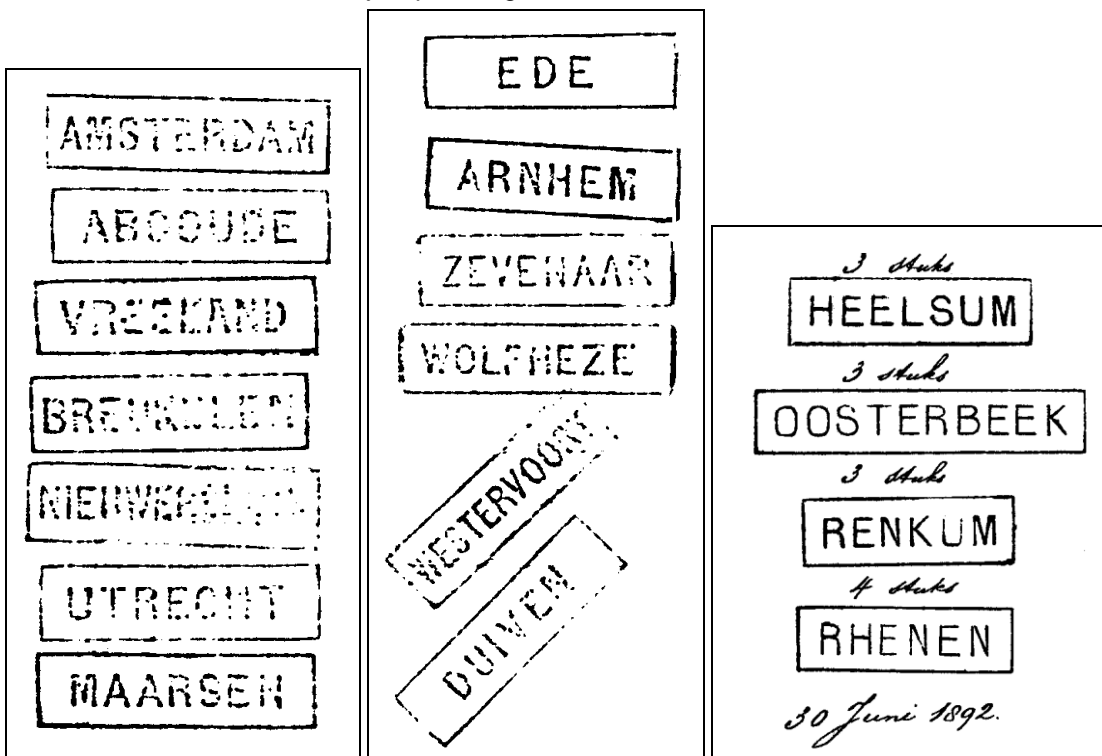
De eerste haltestempels zonder punt

De eerste verstrekking van haltestempels zonder punt achter de kantoor naam geschiedde op 1 februari 1859. Het waren stempels voor de aan het traject Moerdijk-Antwerpen gelegen kantoren Moerdijk, Zevenbergen, Oudenbosch en Rozendaal.

De stempels werden naar het Expeditiekantoor Moerdijk gezonden.

Op 15 februari 1860 volgde een tweede verstrekking haltestempels voor de kantoren gelegen aan het traject Amsterdam-Utrecht-Arnhem-Zevenaar. De stempels werden gezonden naar het Expeditiekantoor te Amsterdam voor de Rhijn-Spoorweg.

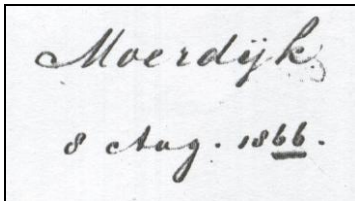
Op 30 juni 1892 werden de laatste haltestempels verstrekt voor de kantoren gelegen aan het traject Utrecht-Arnhem. Het waren de haltestempels voor Doorn, Driebergen, Ede, Heelsum, Oosterbeek, Renkum en Rhenen. De stempels werden verzonden naar Spoorwegpostkantoor No 1.

De haltestempels zijn na 1900 buiten gebruik gesteld.

Haltestempels met afgeronde hoeken van de omranding

Aan enkele kantoren zijn stempels verstrekt, waarvan de hoeken zijn afgerond.
Dit model stempels is verstrekt aan:

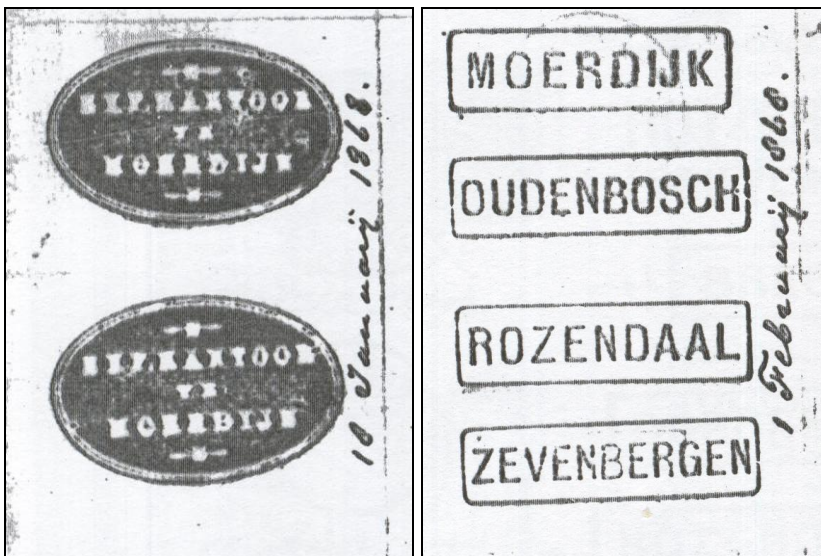
Expediteerkantoor te Moerdijk voor het traject Moerdijk-Antwerpen (MOERDIJK) op 8 augustus 1866.

Postkantoor Amsterdam voor het traject Amsterdam-Rotterdam ('sGRAVENHAGE en ROTTERDAM) op 19 juni 1867.

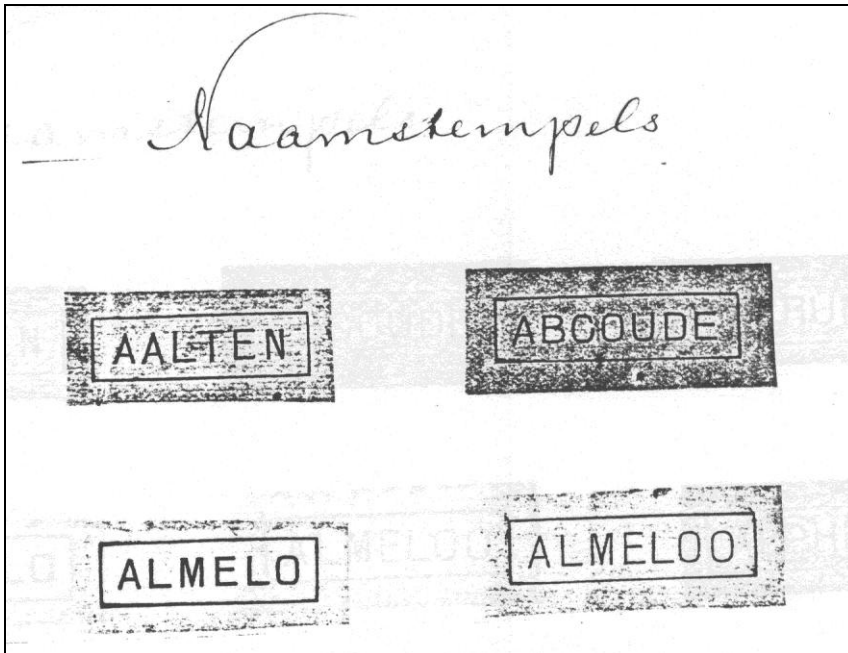

Expediteerkantoor te Moerdijk voor het traject Moerdijk-Antwerpen (MOERDIJK, ZEVENBERGEN, OUDENBOSCH en ROZENDAAL) op 1 februari 1868.

Stempelboek van De Munt

In het stempelboek van De Munt zijn afdrucken van de haltestempels opgenomen in een apart cahier, samengesteld door Mr. L.W.A. Besier, Voorzitter van het Muntcollege. Het betreft de periode van 1865 tot 1900. De stempelafdrucken van de haltestempels zijn aangebracht op papieren strookjes die zijn ingeplakt op alfabetische volgorde. Op de eerste bladzijde is geschreven: Naamstempels.

Eerste bladzijde (gedeeltelijk weergegeven) uit het stempelboek van De Munt.

Op de eerste bladzijden zijn de stempelafdrucken ingeplakt met de beginletter A (Aardenburg tot en met Avenhorn) en een deel met de beginletter B (Baarn tot en met Bokstel). In het cahier zijn na de haltestempels met omranding, de 'naamstempels zonder rand' opgenomen.

Ook deze afdrucken zijn aangebracht op strookjes papier en op alfabetische volgorde ingeplakt. Daarbij is géén rekening gehouden met de 'status' van het betreffende kantoor.

Ook afdrucken van naamstempels van bijkantoren en zogenoemde stationskantoren komen in alfabetische volgorde voor, tussen de kantoor-naamstempels van de hulpkantoren etc.

De inventarisatie van de kantoornaamstempels valt buiten het bestek van de haltestempels.

O.M. Vellinga: De poststempels van Nederland 1676-1915

In zijn boek 'de poststempels van Nederland 1676-1915' heeft de heer O.M. Vellinga de haltestempels opgenomen. Daarbij wordt vermeld, dat *'de stempels waarvoor eene ster * is geplaatst en waarvan mij geen afdrukken bekend zijn, zijn in het stempelboek niet afgedrukt maar de namen zijn daarin geschreven, zoodat in sommige van deze stempels de naam mogelijk anders is gespeld'*.

De heer Vellinga heeft waarschijnlijk geen kennis kunnen nemen van de stempelboeken van De Munt, waarin de 'geschreven' stempels wel zijn afgedrukt. Bij die stempels is in het overzicht de geschreven naam uit het stempelboek van het Museum voor Communicatie afgebeeld.

Enkele stempels die in het overzicht van de heer Vellinga voorkomen, zijn niet afgedrukt in het stempelboek van De Munt.

De Geldersch-Overijsselsche Lokaalspoorweg Maatschappij, de GOLS

Aan de Inspecteur te Arnhem werden op 1 december 1885 naamstempels met omranding toegezonden ten behoeve van de kantoren die aan de spoorlijnen lagen. De Maatschappij ging de lijnen exploiteren vanaf 15 oktober 1884. De twee eerste delen waren: Ruurlo-Hengelo en Winterswijk-Neede. Op 15 juli 1885 volgden Ruurlo-Doetinchem en Winterswijk-Zevenaar. Het laatste traject, Boekelo-Enschede Noord, werd op 7 december 1885 in gebruik genomen.

Voor elk kantoor werden 4 stempels verstrekt (totaal 52 stempels):

Hengelo	4
Haaksbergen	4
Neede	4
Borkeloo	4
Ruurloo	4
Eibergen	4
Groenloo	4
Winterswijk	4
Aalten	4
Varsseveld	4
Terborg	4
Deutichem	4
Zelhem	4
52 st. St. v. Inspect. Arnhem	
1 Dec: 1885	

Afbeelding uit het stempelboek van het Museum voor Communicatie

Het betreft de kantoren:

AALTEN, BORKELOO, DEUTICHEM (= Doetinchem)

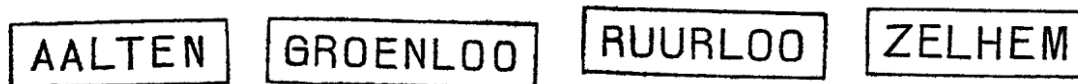
EIBERGEN, GROENLOO, HAAKSBERGEN

HENGELOO, NEEDE, RUURLOO, TERBORG

VARSSEVELD, WINTERSWIJK, ZELHEM

Afdrukken van de bovenstaande stempels zijn (nog) niet aangetroffen op poststukken.

De afbeeldingen van de stempelafdrukken hieronder zijn afkomstig uit het stempelboek van De Munt.

Afdrukken in het stempelboek van het Museum voor Communicatie

Bij veel kantoren zijn de verstrekkingen van haltestempels alleen vermeld met de pen. Daarbij werd dan geschreven: *Naamstempels met rand*.

Naamstempels
met rand:

Utrecht	2
Woerden	2
Oudewater	2
Gouda	3
Rotterdam	3
Nieuwenkerk Wy. 7	
Breda	3

2 Augustus 1882

Naamstempels met rand:

- Hattum
- Nijkerk
- Soest
- Utrecht 5
- Nanspelt 2
- Oudewater 2
- Woerden 2
- Calenberg 4
- Bostel
- Gouda
- Heide
- Houtzand
- Zaltbommel

21 November 1882.

Als voorbeeld enkele overzichten van verstrekkingen bij het postkantoor Utrecht van 2 augustus 1882 en van 21 november 1882. Achter de namen zijn de aantallen per stempel vermeld als het meer dan één exemplaar bedroeg.